

Ekonomická geografie pro ekonomy

Jiří Dobrylovský

Edice učebních textů

Odborné nakladatelství Vysoké školy ekonomie a managementu

 VŠEM

VYSOKÁ
ŠKOLA
EKONOMIE
A MANAGEMENTU

EKONOMICKÁ GEOGRAFIE PRO EKONOMY

Vysoká škola ekonomie a managementu

2021

Ekonomická geografie pro ekonomy

Seznam autorů:

RNDr. Ing. Jiří Dobrylovský, Ph.D.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu 2021

Vydání první. Všechna práva vyhrazena

ISBN: 978-80-88330-36-3

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována a šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

Seznam obrázků	5
Seznam tabulek	6
Značky a symboly v učebním textu	7
Předmluva	8
ČÁST 1: SVĚTOVÁ EKONOMIKA	9
1. KAPITOLA: CO JE EKONOMICKÁ GEOGRAFIE	10
2. KAPITOLA: EKONOMICKÁ SÍLA, ÚROVEŇ A BLAHOBYT	13
2.1 Ekonomická síla	14
2.2 Ekonomická úroveň	15
2.3 Giniho index	17
2.4 Čistý ekonomický blahobyt	19
2.5 Index lidského rozvoje	19
3. KAPITOLA: CHUDOBA VE SVĚTĚ	23
4. KAPITOLA: MEZINÁRODNÍ DĚLBA PRÁCE A JEJÍ PŘÍČINY	30
4.1 Základy teorie mezinárodního obchodu	31
4.2 Liberalismus a protekcionismus v mezinárodním obchodu	34
4.3 Nerovnost v mezinárodním obchodu	37
5. KAPITOLA: SJEDNOCOVÁNÍ EKONOMICKÝCH PROCESŮ VE SVĚTĚ	40
5.1 Světové obchodní a finanční organizace	41
5.2 Mezinárodní ekonomické integrace	42
6. KAPITOLA: HISTORICKÝ VÝVOJ EKONOMICKÝCH AKTIVIT VE SVĚTĚ	46
7. KAPITOLA: HOSPODÁŘSKÉ MAKROREGIONY A MIKROREGIONY	52
8. KAPITOLA: JÁDROVÉ A PERIFERNÍ OBLASTI	56
9. KAPITOLA: EKONOMICKÉ SEKTORY	61
9.1 Primární sektor	62
9.2 Sekundární sektor	63
9.3 Terciární sektor	64
9.4 Kvartérní sektor	65

ČÁST 2: EKONOMICKÁ GEOGRAFIE ODVĚTVÍ	69
10. KAPITOLA: NEJVÝZNAMNĚJŠÍ EKONOMICKÁ ODVĚTVÍ SOUČASNOSTI	70
10.1 Zemědělství	71
10.2 Průmysl	74
10.3 Doprava (a spoje)	78
10.4 Služby	81
10.5 Cestovní ruch	83
ČÁST 3: OBYVATELSTVO	89
11. KAPITOLA: SVĚTOVÁ POPULACE A JEJÍ CHARAKTERISTIKY	90
11.1 Demografické indikátory	91
11.2 Rozmístění obyvatelstva a populační vývoj ve světě	95
11.3 Migrace	97
12. KAPITOLA: OSÍDLENÍ A SÍDLA	102
12.1 Venkovské osídlení	103
12.2 Formování měst jako historicko-geografický proces	104
13. KAPITOLA: GLOBÁLNÍ PROBLÉMY LIDSTVA	114
13.1 Ekonomické problémy v globálním měřítku	115
13.2 Politické a bezpečnostní problémy v globálním měřítku	117
13.3 Náboženské problémy v globálním měřítku a střet civilizací	121
13.4 Ekologické a související problémy v globálním měřítku	123
ČÁST 4: HLAVNÍ SVĚTOVÉ EKONOMIKY	130
14. KAPITOLA: NEJVÝZNAMNĚJŠÍ EKONOMIKY VE SVĚTĚ	131
Glosář	157
Seznam literatury	161
Vzorový test	162

Seznam obrázků

Obrázek 1 Giniho index a Lorenzova křivka	17
Obrázek 2 Index lidského rozvoje ve světě (2020)	20
Obrázek 3 Bohatý „Sever“ a chudý „Jih“	24
Obrázek 4 Bludný kruh chudoby	25
Obrázek 5 Přínosy mezinárodní specializace	33
Obrázek 6 Interference hospodářských cyklů	48
Obrázek 7 Inovační aktivita ve světě	49
Obrázek 8 Jádra a periférie ve světě – teritoriální pohled	57
Obrázek 9 Význam ekonomických sektorů ve světě	62
Obrázek 10 Model sektorové zaměstnanosti podle Colina Clarka	66
Obrázek 11 Rozšíření půdních typů ve světě	73
Obrázek 12 Schéma dopravních typů a systémů	79
Obrázek 14 Základní tvary věkové pyramidy	92
Obrázek 15 Věková pyramida České republiky k 31. 12. 2018	93
Obrázek 16 Očekávaný vývoj obyvatelstva ČR dle věkových skupin do r. 2101	94
Obrázek 17 Demografický přechod	96
Obrázek 18 Hlavní směry migračních proudů v novém tisíciletí	98
Obrázek 19 První zemědělské civilizace v dějinách	102
Obrázek 20 Nejčastější typy venkovského osídlení	103
Obrázek 21 Co je město a co vesnice?	107
Obrázek 22 Zadlužení států v roce 2019 (v % HDP)	115
Obrázek 23 Největší světoví exportéři zbraní (kumulovaně 2015–19)	119
Obrázek 24 Světové civilizace podle Samuela Huntingtona	121
Obrázek 25 Vývoj klimatu v posledních 2000 letech	124
Obrázek 26 Vývoj indexu zeleně na Zemi 2000–2020	126
Obrázek 27 Růst čínského HDP (PPP) v l. 1980–2020; údaje v tis. miliard USD	132
Obrázek 28 Přihlášené patenty ve světě v roce 2018	134
Obrázek 29 Cyklický vývoj čínské ekonomiky 1980–2020	134
Obrázek 30 Růst indického HDP (PPP) v l. 1980–2020; údaje v tis. miliard USD	139
Obrázek 31 Japonská stagnace od roku 1991	142
Obrázek 32 Ruský HDP (PPP) v l. 1990–2020; údaje v tis. miliard USD	146
Obrázek 33 Průměrná čistá měsíční mzda v Evropě v roce 2017, v CZK	152
Obrázek 34 Vývoj ekonomické výkonnosti ČR v letech 1989–2020	154

Seznam tabulek

Tabulka 1 Význam ekonomicko-geografických hledisek při rozhodování vlád	11
Tabulka 2 Největší ekonomiky světa podle HDP/PPP (za rok 2020)	14
Tabulka 3 Změny v ekonomické síle hlavních světových ekonomik (2020–21)	15
Tabulka 4 Země s nejvyšší ekonomickou úrovní (r. 2020, HDP/obyv., PPP)	16
Tabulka 5 Ekonomická úroveň hlavních ekonomik světa HDP/obyv., PPP (2020)	16
Tabulka 6 Státy s největší rovností a největší nerovností rozdělování bohatství	18
Tabulka 7 HDI vybraných zemí světa (2020)	21
Tabulka 8 Nejchudší státy světa, HDP/obyv., PPP (2019)	27
Tabulka 9 Teorie absolutních výhod	31
Tabulka 10 Teorie komparativních výhod	32
Tabulka 11 Globální ekonomické změny od roku 1700	47
Tabulka 12 Podíl zemědělství na tvorbě HDP ve vyspělých a rozvojových zemích	63
Tabulka 13 Srovnání významu sekundéru a terciéru ve vybraných zemích	64
Tabulka 14 Typické věkové rozvrstvení obyvatelstva podle typu pyramidy	93
Tabulka 15 Lidnatost a hustota zalidnění vybraných zemí světa (2021)	96
Tabulka 16 Dlouhodobý vývoj obyvatelstva na Zemi	97
Tabulka 17 Nejlidnatější města světa (v mil. obyvatel)	108
Tabulka 18 Relativní velikost státního dluhu (v % HDP) u vybraných zemí	116
Tabulka 19 Podíl energetických zdrojů na světové spotřebě elektrické energie	116
Tabulka 20 Produkce elektrické energie ve světě podle světadílů	116
Tabulka 21 Výdaje na zbrojení ve světě za rok 2018	119
Tabulka 22 Vývoj ekonomické úrovně ČLR v I. 1980–2020 (USD na obyvatele)	132
Tabulka 23 Struktura exportu největších světových ekonomik (2019)	140
Tabulka 24 Vývoj státního dluhu ČR v letech 1989–2020	153

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

Předmluva

Každý člověk, který se byť jen okrajově zabývá ekonomickou problematikou, registruje, že jednotlivé části zemského povrchu se od sebe výrazně liší nejen svými přírodními podmínkami, jako je klima, nadmořská výška apod., ale i podmínkami demografickými (početnost a hustota zalidnění), ekonomickými (technologická vyspělost a blahobyt obyvatel) a politickými (formy vlády, společenské systémy).

Přírodní a sociálně-ekonomické podmínky na Zemi neexistují nezávisle na sobě; ve skutečnosti se vzájemně ovlivňují a podmiňují, a celým tímto velmi širokým okruhem otázek se zabývá vědní disciplína zvaná Ekonomická geografie. Ze šířky uvedeného záběru problémů zároveň logicky vyplývá, že není v možnostech jedné jediné učebnice postihnout uvedená témata do všech detailů. I tuto učebnici je tudíž nutné chápat jen jako určitý úvod do ekonomické geografie, který by měl zájemce motivovat k návaznému samostatnému rozšiřování znalostí. Na druhé straně je ale obsah této učebnice postavený pro účel, pro jaký je vytvořena; tedy jako zdroj poznání v oblasti ekonomické geografie pro adepty ekonomických disciplín. Zdroj, umožňující udělat si základní představu o příčinách, jež sociálně-ekonomicko-geografické uspořádání světa determinují – a samozřejmě složit na základě toho příslušnou odbornou zkoušku.

Na rozdíl od některých existujících učebnic Ekonomické geografie, překypujících čísly a hodnotami kdejakých ukazatelů pro všechny možné země světa (přičemž tato čísla v důsledku turbulentního vývoje světové ekonomiky nejspíše do několika let od vydání příslušné učebnice beztak neplatí), tato učebnice je koncipována zcela jinak. Je zaměřena průřezově, na mezioborovém přístupu. Zasahuje tudíž nejen do geografie (fyzické, sociální a ekonomické) a jejích souvisejících disciplín, jako je demografie, pedologie, klimatologie atd., a samozřejmě do ekonomie, nýbrž i do historie, sociologie, politologie apod. Jejím hlavním posláním je přivést studenty – budoucí ekonomy k pochopení základních principů a hnacích sil, jež ekonomiku ve světovém, státním i regionálním měřítku ovlivňují, a k uvědomění si všemožných souvislostí, jež mají na uvedené jevy a procesy vliv, a to není možné uskutečnit prostřednictvím učebnice úzce specializované. Občasná čísla v tabulkách mají tyto principy pouze ilustrovat, přičemž vývoj konkrétních dat, jež se z roku na rok mění, si dnes může v případě potřeby na internetu kdokoli najít sám.

Cílem této učebnice je tedy poskytnout studentům představu a nástin odpovědí (míněno z ekonomického hlediska) na stěžejní otázky naší epochy:

- Proč je svět z ekonomického hlediska takový, jaký je?
- Co je to globalizace a s jakými trendy je spojena?
- Jaké jsou hnací síly integračních procesů v Evropě a ve světě?
- Čím je determinována dynamika rozvoje jednotlivých států a (makro)regionů?
- Které ekonomické systémy jsou úspěšné a které nikoliv?
- Proč jsou ve světě země bohaté a země chudé a proč se tato nerovnost namísto zmenšování v řadě případů naopak prohlubuje?
- Co je to bludný kruh chudoby?
- Lze spoléhat na hospodářskou pomoc, jaké jsou její limity, a je či není kontraproduktivní?
- Čeká nás konec dějin, nebo střet civilizací?
- A jak si v tomto turbulentním prostředí stojí Česká republika?

Publikace je strukturována tak, aby si student po prostudování jednotlivých kapitol otestoval své znalosti na vhodných cvičeních a testových otázkách. Na základě uvedených klíčových slov na konci každé kapitoly získává student přehled o možných odborných termínech, které se ve zkoušce mohou objevit. V závěru každé kapitoly je rovněž uvedeno stručné shrnutí nejdůležitějších poznatků.

1

část

Světová ekonomika

1. kapitola

Co je ekonomická geografie

Úvod

Ekonomická geografie jakožto součást geografie obecné leží na pomezí věd přírodních a společenských, přičemž v důsledku jejího důrazu na zkoumání ekonomických procesů, a dále na determinaci těchto procesů sociálními a demografickými skutečnostmi, se společenskovědní součást jeví jako převažující.

Ekonomická geografie se zabývá popisem a zkoumáním vývojových tendencí prostorové organizace a struktury společenskoekonomických systémů, jež nacházejí svůj projev v oblasti rozšíření a rozmístění obyvatelstva a lidských sídel, a dále v jednotlivých formách lidmi prováděných sociálně-ekonomických činností. Jako taková může být ekonomická geografie vnímána z různých hledisek:

- a) Jednak podle rozsahu zkoumaných jevů, kde je možné vymezit:
 - jevy globální, resp. s celosvětovým dopadem;
 - jevy projevující se v rámci jednotlivých makroregionů (výklad pojmu „makroregion“ viz kapitola 7);
 - jevy projevující se v rámci státních/národních měřítek;
 - a konečně jevy mikroregionálního až místního rozsahu.
- b) A dále podle zkoumaného oboru lidských aktivit, kde je ekonomická geografie standardně členěna na následující subdisciplíny:
 - geografie zemědělství;
 - geografie průmyslu;
 - geografie dopravy;
 - geografie služeb;
 - geografie cestovního ruchu.

k nimž je pro účely této učebnice účelné přiřadit i následující součásti:

 - geografie obyvatelstva;
 - geografie lidských sídel;

Poznámka:

Mezi uvedenými subdisciplínami není uvedena geografie stavebnictví, přestože se jedná o významnou ekonomickou aktivitu. Stavebnictví se nachází na pomezí celé řady disciplín od ekonomické geografie přes územní plánování až po architekturu.

Cíle kapitoly

- Vysvětlit předmět zkoumání Ekonomické geografie.
- Objasnit základní teoretické problémy Ekonomické geografie jako vědy.
- Osvětlit důvody možné disharmonie a v řadě případů i přímého konfliktu mezi hledisky teritoriálními, oborovými a časovými.
- Ukázat podmíněnost jednotlivých hledisek stavem hledisek ostatních.

Vzájemné ovlivňování geografických skutečností

Na základě požadovaného výsledku hospodářských politik, uskutečňovaných státními autoritami (s případným rozlišením na jednotlivé autority, jako jsou ministerstva apod.), je možné podle teritoriálního rozsahu a oborového hlediska vytvořit přehlednou tabulku, charakterizující význam prováděných aktivit:

TABULKA 1

Význam ekonomicko-geografických hledisek při rozhodování vlád

	Obyvatelstvo	Sídla	Zemědělství	Průmysl	Doprava	Služby	Cestovní ruch
Autorita							

	Účinek místní	Účinek celostátní	Účinek makroregionální	Účinek globální
Autorita				

Zdroj: Vlastní zpracování

Prázdná okénka v tabulce mohou být vyplněna relativními ukazateli (např. podle významu s využitím školní klasifikační stupnice od 1 do 5), podílovými ukazateli (v %, s tím, že součet za celý řádek je 100), anebo ukazateli absolutními, v podobě peněžních částek, v závislosti na tom, jaké náklady budou s těmi či oněmi aktivitami spojeny, anebo jaké naopak způsobí výnosy.

Jelikož každá vláda má v daném okamžiku k dispozici vždy omezený objem prostředků, pak při vládním rozhodování (ale stejně tak i na nižší úrovni při rozhodování ministerstev, krajských zastupitelstev apod.) zvýšení výdajů na určitý záměr je nutně podmíněno omezením výdajů na záměry jiné. V tomto smyslu jsou jednotlivé geografické skutečnosti vzájemně provázány a ekonomicky (ale nejen ekonomicky, nýbrž i ekologicky, politicky, sociálně atd.) ovlivňují jedna druhou. Při rozhodování státních autorit i autorit na nižších stupních by měl být sledován princip efektivity, definovatelný např. prostřednictvím paretovského optima, aby přínosy z vložených nákladů byly maximální.

Druhá polovina tabulky ukazuje, že účinky jedné a té samé hospodářské politiky mají různý teritoriální rozsah, přičemž pověřená místní autorita bude zpravidla sledovat zájmy místní či regionální, zatímco zájmy většího rozsahu jsou pro ni nepodstatné (typické pro rozhodování obcí či krajů), kdežto vláda většinou největší prioritu přikládá teritoriální úrovni celostátní. Autoritou sui generis je Evropská unie, snažící se ambiciózně prosazovat účinky globální (např. v současnosti preferovaný Green deal), s tím ale, že na nižších teritoriálních rozsazích se to jako netržní iniciativa projeví vesměs neblaze.

Přehlížet nelze ani vzájemnou provázanost účinků oborových a teritoriálních, tedy obou polovin tabulky 1 navzájem. Podrobněji bude smysl této tabulky vysvětlen v dalších kapitolách, tady lze jen pro bližší pochopení uvést jeden objasňující příklad: Budeme-li uvažovat jistý stát XY, tak z hlediska jeho zájmů a potřeb má klíčový význam rozhodování o demografických aspektech a o rozmístování sídel na vlastním státním území, zabezpečení výživy obyvatelstva a růst ekonomické síly a úrovně daného státního subjektu. To se projevuje vysokou důležitostí na celostátní a většinou i na místní úrovni, naproti tomu makroregionální a globální dopady téhož se z pohledu daného státu jeví zpravidla jako vedlejší. U dopravy se z hlediska daného státu od sebe obvykle příliš neliší význam dopravy místní, celostátní i nadstátní (záleží na míře zapojení daného státu do mezinárodní dělby práce), zatímco u služeb je většinou největší důraz kladen na místní úroveň (značná část služeb patří z hlediska ekonomické teorie mezi tzv. neobchodovatelné služby, jejichž využívání má smysl právě jen v daném místě – nikdo nebude cestovat k holiči desítky nebo dokonce stovky kilometrů daleko). To ale neznamená, že by služby na teritoriálně rozsáhlejších územích byly ignorovány. Je třeba si uvědomit, že tzv. terciární sektor (podrobněji viz podkapitola 9.3) zahrnuje činnosti neobyčejně širokého záběru, z nichž některé

se projevují na úrovni místní a jiné (např. obchod s licencemi a autorskými právy) v globálním měřítku. K tomu je třeba si uvědomit, že u většiny států světa se služby na tvorbě HDP podílejí rozhodující měrou. Co se cestovního ruchu týče, jeho ekonomický význam v dlouhodobém horizontu trvale narůstá a teritoriální hledisko zde nehraje až tak velikou roli – účinky cestovního ruchu se projevují místně, regionálně i nadregionálně.

V důsledku všeho výše uvedeného se tudíž jednotlivé oborové aspekty mohou z hlediska teritoriálních účinků (ale rovněž i časových dopadů při porovnání krátkodobých a dlouhodobých efektů) neřídka dostávat do rozporu, což si můžeme pro přiblížení ukázat na příkladu zemědělství.

Ze státního, resp. národního hlediska je např. pozitivní růst zemědělské produkce, poněvadž to přispívá k lepší výživě domácího obyvatelstva, avšak snaha o zvyšování zemědělské výroby, zejména pokud se tak děje neuváženě nebo nevhodnými metodami, zároveň často vede k negativním důsledkům v měřítku vyšší než státní úrovně. Např. plošné odlesňování sice krátkodobě vede ke zvyšování rozlohy orné půdy a tedy i k vyšší zemědělské produkci dané země, avšak v dlouhodobém horizontu má za následek šíření pouští a způsobuje i řadu dalších nepříznivých ekologických dopadů v měřítku nejen státním, ale též makroregionálním nebo i globálním. Podobný rozpor se může projevovat též mezi účinky státními a mikroregionálními (např. meliorace půd, prováděná za účelem dosažení vyšší výnosnosti, má v dlouhodobějším horizontu za následek pokles půdní vláhly a tedy opět náběh k následné desertifikaci).

U oborů v tabulce 1 je navíc třeba si uvědomit, že u každé z výše uvedených aktivit je ve většině případů rozhodující jedno či dvě z uváděných teritoriálních hledisek, což pak často vede k ignorování následků na teritoriální úrovni jiného rozsahu. Obyvatelstvo, sídla, zemědělství a průmysl vesměs vykazují dominantní význam na státní/národní úrovni, naproti tomu u dopravy, služeb (zejména v případě mezinárodního obchodu) a cestovního ruchu takovéto zjednodušení neplatí; zde se uplatňuje důležitá role i v rovině makroregionální či globální. Tato skutečnost pak často vede k nejrůznějším nepříznivým jevům. V této souvislosti je proto nutné mít na paměti, že žádná z uvedených aktivit nestojí sama o sobě, že je mezi nimi úzké propojení, kdy se tyto aktivity vzájemně ovlivňují a podmiňují, a v tomto kontextu také musí být chápány.

Vezmeme-li si jako příklad opět zemědělství, pak je na jedné straně ovlivňováno ostatními aspekty (intenzivní zemědělství sotva bude možné provozovat v oblasti velkých lidských sídel, technická úroveň zemědělských aktivit závisí na úrovni průmyslu, vyrábějícího zemědělské stroje, odbyt zemědělských produktů je závislý na dopravních komunikacích atd.), ale současně je též zpětně ovlivňuje (poptávka po dokonalejších zemědělských strojích má dopad na příslušná průmyslová odvětví, zásobování potravinami v podmínkách stále úžeji propojeného světa si vyžaduje rozvoj příslušných dopravních systémů atd.). Propojení krajinotvorné funkce zemědělství a cestovního ruchu asi nikoho nepřekvapí, ale přesto i zde dochází ke změnám; v moderní době jsme dokonce svědky rozvoje nového jevu, kterým je tzv. agroturistika, resp. ekoagroturistika.

Pokud se týče této učebnice, problematika světové ekonomiky se zřetelem na různou úroveň jejich teritoriálních aspektů bude rozebírána v části 1. Ve druhé části těchto skript budou vysvětleny jednotlivé odvětvové formy lidských aktivit (zemědělství, průmysl atd.). Demografické souvislosti jsou obsahem 3. části a v poslední, 4. části, jsou představeny současné nejvýznamnější ekonomiky světa.

2. kapitola

Ekonomická síla, úroveň a blahobyt

Úvod

Že jednotlivé země a regiony světa jsou různě bohaté a vyspělé, je patrné i při zběžném pohledu, avšak pro účely mezinárodní komparace jsou vytvořeny určité exaktní nástroje a ukazatele, pomocí nichž je možné jednotlivé státy z hlediska dosaženého bohatství a úrovně vyspělosti objektivně a přesně klasifikovat, seřadit do pomyslného žebříčku, případně seskupovat do jednotlivých kategorií podle vzájemné příbuznosti. Podobných ukazatelů je celá řada, v této kapitole budou vysvětleny ty nejdůležitější z nich.

Cíle kapitoly

- Vysvětlit základní makroekonomické ukazatele, charakterizující ekonomickou výkonnost jednotlivých zemí.
- V té souvislosti ukázat rozdíl mezi přístupem, zohledňujícím teritoriální a národní hledisko.
- Seznámit s dalšími ukazateli, beroucími zřetel i na skutečnosti, nacházející se mimo ryze ekonomický rámec.

2.1

Ekonomická síla

Ekonomickou silou země se naprosto jednoznačně rozumí velikost hrubého domácího produktu¹, která je danou zemí dosažena. Zde je ovšem kvůli možnosti mezinárodního porovnání nutné provést dvě korekce:

- Jelikož se v jednotlivých zemích světa používají různé měny, je třeba převést příslušný HDP z národní měny na měnu jedinou, nejčastěji na USD.
- Jeden a ten samý výrobek či služba však v různých zemích stojí (i po přepočtu příslušným nominálním měnovým kurzem na USD) různě, poněvadž v jednotlivých zemích je různě vysoká cenová hladina. Aby se tudíž tato skutečnost vykompenzovala (např. kilogramový bochník chleba je kilogramový bochník chleba všude ve světě, jenže někde stojí 1 USD a jinde třeba třikrát tolik), zavádí se pro účely mezinárodního srovnání ukazatel HDP/PPP, což znamená hrubý domácí produkt přepočtený podle parity kupní síly. Toto je nutné zdůraznit, protože v médiích se často používá srovnání zemí čistě podle nominálního kurzu jejich národních měn, bez zapojení parity kupní síly. Pak samozřejmě výsledky vypadají úplně jinak, jenže jejich vypovídací schopnost je nulová; je to prakticky totéž, jako by se při hodnocení stavu jedné konkrétní země nedělal rozdíl mezi jejím nominálním a reálným produktem.
- Rozdílnost cenových hladin v jednotlivých zemích se zjišťuje prostřednictvím různě konstruovaných spotřebních košů (nejjednodušším z nich je koš zahrnující pouhý jediný statek, Big Mac (tzv. Big Mac Index). Na základě probíhajících zbožových arbitráží by sice mělo alespoň hypoteticky docházet k vyrovnávání cen jednotlivých komodit na různých trzích a následkem toho se vytvářet tomu odpovídající nominální měnový kurz příslušného měnového páru. Ve skutečnosti ale zbožové arbitráže působí velmi nedokonale, jednak v důsledku tzv. neobchodovatelných (z jedné lokality na druhou nepřemístitelných) statků a služeb, a dále kvůli transakčním nákladům spojeným s převozem zboží z jednoho trhu na druhý. Parita kupní síly tyto odchylky v ukazateli HDP/PPP kompenzuje (podrobnější výklad cenové hladiny a parity kupní síly viz bakalářský kurz makroekonomie).

S využitím veřejně dostupných internetových údajů lze získat tabulku 2, jež nám ukazuje přehled nejsilnějších ekonomik světa:

TABULKA 2

Největší ekonomiky světa podle HDP/PPP (za rok 2020)

Poř.	Stát	HDP (bil. USD)	Poř.	Stát	HDP (bil. USD)
1.	Čína	24,16	6.	Rusko	4,02
2.	USA	20,81	7.	Indonésie	3,33
3.	Indie	8,69	8.	Brazílie	3,08
4.	Japonsko	5,24	9.	Spojené král.	2,98
5.	Německo	4,45	10.	Francie	2,95
EU-27		18,53			

Zdroj: Vlastní úpravy dle World Data Atlas

Vidíme, že v roce 2020 byla s poměrně značným náskokem nejméně ekonomikou světa Čína, vytvářející větší HDP, než Spojené státy americké, i než Evropské unie. Dokonce i kdybychom k EU přičítali Spojené království Velké Británie a Severního Irsku, jež k 31.1.2020 z Evropské unie odešlo, byla by tato ekonomika výrazně menší, než čínská, navzdory tomu, že se o EU často (a jak je zřejmé, neprávem) mluví jako o největší světové ekonomice.

¹ HDP je definován jako tržní hodnota finální produkce, vytvořené v dané zemi za kalendářní rok.

Zmíněná data pocházejí z doby světové hospodářské krize, vyvolané nákazou covid-19. Většina významných světových ekonomik (kromě Číny) byla v roce 2020 postížena menším či větším poklesem reálného HDP, a v roce 2021 lze očekávat další významné změny. Je to jasně patrné z prognóz vývoje HDP, vydaných v dubnu 2021 Mezinárodním měnovým fondem (MMF). Pro uvedených deset největších ekonomik MMF předpokládá vývoj, uvedený v tabulce 3:

TABULKA 3

Změny v ekonomické síle hlavních světových ekonomik (2020–21)

Stát	ΔHDP 2020 (%)	ΔHDP 2021 (%)	Stát	ΔHDP 2020 (%)	ΔHDP 2021 (%)
Čína	3,3	8,4	Rusko	-2,8	3,8
USA	-2,9	6,4	Indonésie	-0,1	6,1
Indie	-9,0	12,5	Brazílie	-4,5	3,7
Japonsko	-3,9	3,3	Spojené král.	-8,5	5,3
Německo	-4,7	3,6	Francie	-8,5	5,8

Zdroj: Vlastní úpravy dle World Data Atlas a International Monetary Fund

Jedinou velkou ekonomikou, která v letech 2020–21 žádný pokles nezaznamená, je tedy Čína. Solidní je i pozice Indonésie, která by po zanedbatelném poklesu v roce 2020 měla přejít k rychlé expanzi, avšak zbývajících osm ekonomik v dvouletém horizontu zaznamená stagnaci nebo dokonce hospodářskou kontrakci.

Nesmíme přitom ale pouštět ze zřetele, že jednotlivé státy se od sebe významně liší svou lidnatostí. Zatímco např. USA mají 330 milionů obyvatel a nedávná EU – 28 447 milionů, počet obyvatel Číny dosahuje 1,418 miliardy.

Ještě výraznější kontrast v tabule 2 představuje porovnání USA a Indie. HDP USA byl v roce 2020 více než dvojnásobný v porovnání s indickým, avšak při čtvrtinovém obyvatelstvu. Z toho vyplývá, že ukazatel ekonomická síla země nemá příliš vysokou vypovídací schopnost, pokud se týče poměrů v jednotlivých zemích, poněvadž jedné a té samé ekonomické síly lze dosáhnout dvojnásobným způsobem:

- jednak vysokou ekonomickou výkonností země;
- anebo vysokým počtem obyvatel.

Z toho důvodu je definován další ukazatel, který při komparaci států eliminuje rozdíl v počtu obyvatel. Tímto ukazatelem je tzv. ekonomická úroveň.

2.2

Ekonomická úroveň

Ekonomická úroveň země je její ekonomická síla přepočtená na jednoho obyvatele. Mezi ekonomickou silou a ekonomickou úrovní není žádná bezprostřední souvislost. Některé země, jako např. USA, Japonsko či Německo, se sice vyznačují jak vysokou ekonomickou silou, tak i úrovní, avšak vůbec nejvyšší ekonomickou úroveň na světě mají země, jejichž ekonomická síla je kvůli jejich malé lidnatosti zpravidla nevelká. Země světa s nejvyšší ekonomickou úrovní nám ukazuje tabulka 4:

 TABULKA 4

Země s nejvyšší ekonomickou úrovní (r. 2020, HDP/obyv., PPP)

Poř.	Stát	HDP/obyv., (tis. USD)	Poř.	Stát	HDP/obyv., (tis. USD)
1.	Lichtenštejnsko	139,1	6.	Norsko	91,8
2.	Macao	122,0	7.	Ostrov Man	84,6
3.	Monaco	115,7	8.	Švýcarsko	81,5
4.	Lucembursko	112,0	9.	Irsko	81,3
5.	Bermudy	99,4	10.	Brunej	78,9

Zdroj: Vlastní úpravy dle Central Intelligence Agency

Nejlidnatější zemí z tabulky 4 je Švýcarsko s 8,5 miliony obyvatel, většina ostatních má obyvatelstvo v desítkách či stovkách tisíc. Z toho je zřejmé, že uvedená území (ne všechna jsou nezávislými státy) se vyznačují určitým rysem, který jim umožňuje dosahovat mimořádného bohatství (švýcarské banky, herny v Monaku a Macau atd.).

Jestliže provedeme srovnání s velkými ekonomikami z tabulky 2, žádná z nich se úrovni těch nejbohatších ani nepřiblíží – viz tabulka 5:

 TABULKA 5

Ekonomická úroveň hlavních ekonomik světa HDP/obyv., PPP (2020)

Stát	HDP/obyv. (USD)	Stát	HDP/obyv. (USD)
Čína	17 206	Rusko	27 394
USA	63 051	Indonésie	12 345
Indie	6 284	Brazílie	14 563
Japonsko	41 637	Spojené království	44 288
Německo	53 571	Francie	45 454

Zdroj: Vlastní úpravy dle World Data Atlas

Ekonomická úroveň tedy dává lepší představu o bohatství té které země, než ekonomická síla, avšak v důsledku své ryze ekonomické orientace přesto trpí celou řadou nedostatků. Neříká nám totiž nic o tom, jaká je míra nerovnosti rozdělování bohatství v zemi, ani jak je toto bohatství využíváno ve prospěch nejširších vrstev obyvatelstva. Stejně tak se z ekonomické úrovně nedozvíme nic o vzdělanosti obyvatel, dostupnosti lékařské péče, průměrné délce života, délce pracovní doby, možnosti využití volného času a dalších důležitých okolnostech, ovlivňujících blahobyt občanů. Z toho důvodu se konstruuji nejrůznější komplexní ukazatele a indexy (Giniho index, Čistý ekonomický blahobyt, Index lidského rozvoje aj.), jež v sobě některé nebo i většinu z uvedených činitelů obsahují. Tyto jednoznačně definované ukazatele jsou prezentovány v následujících podkapitolách. Vedle nich je však konstruována i řada dalších, velmi komplexních indexů, které jsou ale právě z důvodu své komplikovanosti dosti problematické, protože u nich hrozí reálné nebezpečí nejednoznačnosti či subjektivity při jejich hodnocení.

CVIČENÍ 1

V předchozích dvou podkapitolách je řeč o hrubém domácím produktu. Pomocí jakých metod se tento makroekonomický ukazatel zjišťuje?

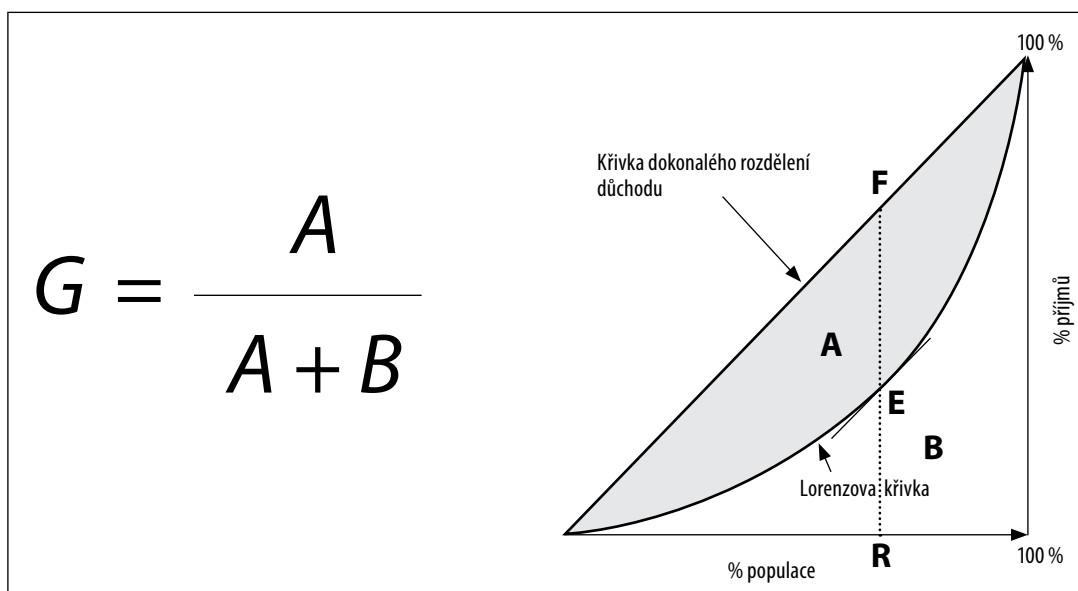
2.3

Giniho index

Giniho index (zkratka G) představuje číselnou klasifikaci nerovnosti v rozdělování bohatství ve společnosti, neboli stav rozložení společenského bohatství. Obecně se G pohybuje v intervalu (0;1); v některých pramenech se toto číslo ještě násobí stem, takže G pak leží v intervalu (0;100). Sama číselná hodnota G je dána jako poměr ploch v grafu s Lorenzovou křivkou, jež udává vývoj kumulace bohatství ve společnosti (viz obr. 1).

OBRÁZEK 1

Giniho index a Lorenzova křivka

Zdroj: <https://slideplayer.cz/slide/3650752/>

V grafu s Lorenzovou křivkou vynášíme na vodorovné ose v procentech populaci země, na svislé ose (rovněž v %) kumulované bohatství, důchod či příjem. Pokud by ve společnosti panovalo absolutní rovnostářství, tj. každý by dostával stejný podíl ve společnosti vytvářených důchodů, potom by Lorenzova křivka vytvářela přeponu tohoto pravoúhlého trojúhelníka. Jedná se o tzv. ideální Lorenzovu křivku, kde slovo „ideální“ neznamená optimální, nýbrž pomyslná, reálně neexistující, a „křivka“ má podobu úsečky.

V realitě se ale v každé společnosti menší či větší nerovnost v rozdělování projevuje, což je způsobováno jednak kumulací rodinného bohatství, jež se následně dědí, jednak různými vlastnostmi a schopnostmi lidí toto bohatství vytvořit a získat, až už se jedná o kvalifikaci pracovníků, jejich spořivost, anebo ochotu podstupovat podnikatelské riziko, takže výsledná tzv. skutečná Lorenzova křivka má podobu různě prohnutého oblouku, kde větší odchýlení od ideální Lorenzovy křivky ukazuje větší nerovnost. Obě Lorenzovy křivky, ideální a skutečná, zároveň v grafu vymezují příslušné plochy A (plocha mezi oběma křivkami) a B (plocha pod reálnou křivkou). Celá plocha pravoúhlého trojúhelníka je tedy A+B, přičemž Giniho index je definován jako podíl ploch A / (A+B).

V každém případě platí, že čím je Giniho index v rámci daného intervalu vyšší, tím výraznější nerovnost v rozdělování bohatství ve společnosti to signalizuje. G = 0 by bylo v případě, že by ideální a skutečná Lorenzova křivka splývaly (plocha A by vymizela), zatímco G = 1 by platilo, pokud by skutečná Lorenzova křivka kopírovala obě osy grafu (v praxi by ve společnosti všem domácnostem nepatřilo nic, kromě jediné, jíž by patřilo všechno) a plocha A by se tedy rovnala A+B.

Poměry ve světě z hlediska rovnosti či nerovnosti udává tabulka 6, z níž je jasně patrné, že míra nerovnosti a tedy hodnota G bývá větší, často o dost větší, v chudých rozvojových zemích oproti zemím bohatým. Tato skutečnost ještě prohlubuje mizérii chudých států (blíže o tom viz kapitola 4). Výraznou výjimku z tohoto pravidla představují např. USA, jejichž míra nerovnosti při rozdělování bohatství v zásadě odpovídá rozvojovým zemím.

 TABULKA 6
Státy s největší rovností a největší nerovností rozdělování bohatství

	Stát	Giniho index
Největší rovnost	Slovinsko	0,242
	Česká republika	0,249
	Bělorusko	0,252
	Slovensko	0,252
	Moldávie	0,257
Členské země RB OSN	Francie	0,316
	Spojené království	0,348
	Rusko	0,375
	Čína	0,385
	USA	0,411
Největší nerovnost	Středoafriická republika	0,562
	Zambie	0,571
	Surinam	0,576
	Namibie	0,591
	Jihoafrická republika	0,630

Zdroj: Vlastní úpravy dle World Bank Open Data

S provázaností na známou ekonomickou úroveň nám Giniho index umožňuje provádět další úvahy a analýzy ohledně rozšíření blahobytu v jednotlivých zemích. Samotná skutečnost, že některý stát vykazuje vysoký HDP na obyvatele, totiž ještě nic neříká o tom, do jaké míry se jednotliví členové společnosti na tomto bohatství podílejí. V zemi s vysokou ekonomickou úrovní mohou být tak křivklavé, doslova propastné sociální rozdíly mezi občany (což je typické pro mnoho ropných zemí), jaké si například u nás vůbec nedokážeme představit.

Zároveň se tím vysvětluje i věc, která se jinak bez patřičných znalostí velice špatně chápe, totiž proč se v České republice, kde je jedna z nejmenších nerovností na světě, v souhrnu vykazuje daleko nižší míra chudoby, než třeba i v zemích podstatně bohatších. Důvod je velice prostý, v těch bohatších zemích je hodnota Giniho indexu značně vyšší, než v ČR, což znamená, že se jejich bohatství kumuluje u relativně menšího podílu osob (resp. domácností) a v důsledku toho jsou zde i mnohem rozšířenější nejrůznější negativní sociálněekonomické jevy.

CVIČENÍ 2

Objasněte, jaký je rozdíl mezi tzv. ideální a skutečnou Lorenzovou křivkou, a proč by rozdělení bohatství podle ideální Lorenzovy křivky bylo ve skutečnosti vše jiné, než optimální, a vedlo by k nejrůznějším společenským problémům.

2.4 Čistý ekonomický blahobyt

I po zahrnutí vlivu Giniho indexu zůstává faktem, že se stále jedná výhradně o ekonomické aspekty. Nicméně na blahobyt člověka, jakkoliv na ekonomické stránce věci závisí velice významně, přesto působí i celá řada dalších okolností, jež však všechny až dosud popsané ukazatele zcela ignorovaly. Z toho důvodu je konstruován vícerozměrný ukazatel, který již bere ohled i na další zřetele. Jedná se o tzv. Čistý ekonomický blahobyt (zkratka NEW z Net Economic Welfare).

Ukazatel NEW vychází při výpočtu z hrubého domácího produktu, koriguje však jeho hodnotu o další vlivy, které se k HDP, v závislosti na tom, zda přispívají k blahu člověka, nebo jsou naopak pocítovány jako újma, přičítají nebo odečítají. Vzorec výpočtu NEW vypadá následovně:

DEFINICE

NEW = (HDP + domácí výroba + produkce šedé ekonomiky + hodnota volného času) – (výdaje na zdravotní péči + škody na životním prostředí + náklady na obnovu přírody)

Důvody tohoto výpočtu jsou snadno srozumitelné. Blahobyt vytváří nejen HDP, ale i to, co si člověk jako kutil sám vyrobí nebo vypěstuje na zahrádce, stejně jako produkce šedé (stínové) ekonomiky. Tzv. šedá ekonomika zahrnuje legální, avšak nelegální formou prováděné aktivity (např. melouchářství bez „papírů“ a tudíž i bez odvádění daní, nicméně hlavní je, že střecha domu je opravená). Pozitivní hodnota volného času je zcela zřejmá, je podstatou zpětného zakřivení individuální nabídky práce, jak ji formuluje standardní ekonomická teorie.

Blahobyt naopak snižují nejrůznější negativní jevy, jako je zdevastovaná příroda, choroby všeho druhu, a dále zločinnost, omezující bezpečnost životního prostoru. Analogicky se na potenciálně dostupném blahobytu negativně projevují všemožné náklady (objektivně pocítované jako škody), spojené s nápravou těchto negativních jevů do požadovaného pozitivního stavu.

Zde je ovšem nutné podat určité vysvětlení. Podle standardní definice HDP se za součást HDP nepovažuje nic, co neprošlo tržním oceněním – tedy výsledky domácí práce, výstupy šedé ekonomiky, o černé, nelegální ekonomice ani nemluvě (pašování, výroba a prodej drog atd.). Protože ale takto vykazovaný HDP by byl příliš nízký (v ČR se objem šedé ekonomiky odhaduje na 15 % HDP, v rámci celé EU na 18,5 % – Kearney, Schneider, s. 6), což se považuje za politicky „nevhodné“, zahrnují se do HDP i kvalifikované odhady domácí práce a šedé a dokonce i černé ekonomiky, takže v této záležitosti již není mezi HDP a NEW žádný rozdíl. Ten nicméně i nadále přetrvává, pokud se týče přínosů z volného času a naopak odpočtů v důsledku škod na životním prostředí.

2.5 Index lidského rozvoje

Index lidského rozvoje (zkratka HDI z Human Development Index) je už opravdu velice komplexní indikátor, beroucí od roku 2010 do úvahy tři klíčové ukazatele (rozměry):

1. Očekávaná délka lidského života.
2. Index vzdělání (pro délku vzdělávání od 0 do 18 let).
3. Hrubý národní důchod na obyvatele.